
Організація внутрішньої структури та завдання народного міністерства закордонних справ УНР

Декларацією Генерального секретаріату від 27 червня 1917р. завдання секретарства міжнаціональних визначалося як об'єднання роботи «всіх національностей Росії для боротьби за автономно-федеративний лад Російської Республіки та для порозуміння українців на цих основах з іншими національностями»⁹. Першим кроком на цьому шляху мала стати підготовка до скликання з'їзду представників народів та областей Росії. Також до компетенції секретарства входили питання співпраці з демократією національних меншин, що проживали на території України. Очолив секретарство міжнаціональних справ ГС першого складу С. Єфремов.

В другому складі Генерального секретаріату генеральним секретарем міжнаціональних справ став О. Шульгин. Згідно «Статуту Генерального секретаріату», затвердженому 15 липня, при секретарстві створювалися посади товаришів (заступників) генерального секретаря з єврейських, польських та великоруських справ. Останнім надавалося право доповіді та дорадчого голосу в засіданнях секретаріату¹⁰. Кандидатури на посади товаришів затверджувалися Малою Радою. При них створювалися відповідні ради з представників національних партій.

На засіданні Малої Ради в середині липня 1917 р. голова Генерального секретаріату В. Винниченко підняв питання про кандидатури на посади товаришів секретаря міжнаціональних справ. Була внесена пропозиція призначити від росіян — О. Зарубіна, або Гінзбурга, від поляків — В. Редліха, від євреїв — висунутого Бундом М. Рафеса. З приводу останньої кандидатури виникла довга суперечка. Інші фракції єврейських партій не вважали його за свого представника. Було вирішено утворити в цій справі особливу комісію.

Менше ніж через місяць, 11 серпня, другий склад Генерального секретаріату пішов у відставку. Після довготривалої кризи новий його склад було визначено і 28 серпня Центральна Рада вислала на затвердження Тимчасового уряду список генеральних секретарів. О. Шульгин залишився на своїй посаді — секретарем міжнаціональних справ. Його товаришами були призначені: з єврейських справ — М. Зільберфарб, з польських справ — В. Міцкевич. І лише 16 жовтня на посаду товариша секретаря міжнаціональних справ з великоруських справ був призначений Д. Одинець. На початку вересня 1917 р. з Петрограду було отримано звістку про затвердження третього складу Генерального секретаріату і Мала Рада 5 вересня доручила останньому скласти план своєї діяльності. Він був викладений в черговій декларації від 29 вересня. В цьому документі головне завдання секретарства міжнаціональних справ полягало в захисті прав національних меншин, що проживали на території України. Воно також мало сприяти демократичній реорганізації існуючих національних організацій та утворенню нових. «Взагалі Секретарство національних справ слідкуватиме за національним життям народів України і сприятиме встановленню добрих між ними відносин»¹¹, вказувалося в декларації. До компетенції секретарства було віднесено також нове завдання — захист українських інтересів не тільки в Україні, але й за її межами, що було першою ознакою того, що секретарство поступово брало на себе окремі функції майбутнього міністерства закордонних справ. Вказувалося також на створення інформаційного відділу секретарства для оповіщення населення про національне життя в Україні.

Після реорганізації Генерального секретаріату (черговий склад затверджений VII сесією Української Центральної Ради 1 листопада) керівне ядро секретарства міжнаціональних справ не змінилося. Однак товариші секретаря отримали на засіданнях Генерального секретаріату право вирішального голосу та статус комісарів у справах польської, єврейської та російської національностей на правах генеральних секретарів. Відзначимо, що в новому ГС передбачалися дві посади членів Генерального секретаріату без портфелів для представників національних меншин¹².

Після Жовтневого перевороту в Петрограді та усунення від влади Тимчасового уряду Генеральний секретаріат 3 листопада 1917 р. видав відозву до громадян, урядових і громадських установ, якою повідомлялося, що в тогочасних умовах петроградський уряд не мав змоги керувати життям в країні, ГС був доповнений низкою новостворених секретарств та брав на себе функції виконавчої влади в краї. Його юрисдикція поширювалася як на українські губернії, так і на губернії, де більшість населення складали українці, тобто на Херсонщину, Харківщину, Катеринославщину та Таврію без Криму. Всім установам рекомендувалося звертатися у своїх справах до відповідних секретарств. У відозві також декларувалися основні засади діяльності Секретаріату: Україна має бути у складі федеративної Російської республіки; доки не встановлений мир «робота на фронті не повинна зупинятись»; сприяння проведенню виборів до Всеросійських Установчих зборів; закінчення роботи над законом про вибори до Українських Установчих зборів; вироблення плану військової охорони України «від погромів, грабежів і всякого безчинства»; робота над розробленням земельного законопроекту. Всім установам та інституціям наказувалося виконувати розпорядження Генерального секретаріату швидко і точно¹³. А вже 7 листопада був виданий III Універсал Української Центральної Ради, яким проголошувалася Українська Народна Республіка у федеративному зв'язку з Росією. Цей документ мав велике історичне значення, знаменуючи собою створення Української держави. З його прийняттям розпочався новий етап в історії УЦР — етап національно-державного будівництва.

Треба відзначити, що інтенсивність праці міністерства з часу створення невпинно зростала, штати інституції були невеликими, технічне забезпечення слабким. Про це свідчить прохання генерального секретаря від 21 грудня 1917 р. про асигнування грошей на придбання технічного обладнання, обґрунтоване свідченням, що з кінця жовтня до 5 грудня міністерство видало 318 документів, а з 5 по 20 грудня їх було вже 552¹⁴.

8 (21) грудня 1917 р. генеральне секретарство міжнаціональних справ підготувало та відправило до канцелярії УЦР лист, яким пропонувало розглянути проект постанови про перейменування

секретарства міжнаціональних справ на генеральне секретарство справ міжнародних¹⁵. Це було пов'язане із зміною напрямку діяльності секретарства після проголошення УНР. Якщо генеральне секретарство міжнаціональних справ створювалося виключно для вирішення національних проблем в межах України і в ньому діяли окремі відділи у справах польських, російських, єврейських, то на грудень 1917 р. вказані відділи виділилися в окремі секретарства, а до завдань самого секретарства увійшли зносини з представниками іноземних держав; окремими частинами колишньої Російської імперії і захист прав українських підданих за кордоном та іноземців в Україні. Постанова була ухвалена на засіданні Генерального секретаріату від 9 (22) грудня 1917 р. До вище перерахованих завдань секретарства міжнародних справ додавалося також владнання національних непорозумінь у межах УНР.

Цим документом окремі підрозділи секретарства міжнаціональних справ, що відали польськими, єврейськими і великоруськими справами перетворювалися на відповідні секретарства. Таким чином, секретарство міжнаціональних справ за змістом своєї роботи перетворилося на секретарство міжнародних справ, що й було затверджено законом¹⁶.

У проекті організації секретарства головні завдання викладені чотирма пунктами: відання політичними зносинами Української Народної Республіки з іншими державами; захист інтересів українських громадян за кордоном та іноземних громадян в Україні; вироблення відповідних проектів законів; відання міжнародними договорами (в оригіналі документу — «зберігати договори») та різними актами і документами щодо зносин з іншими країнами¹⁷. Офіційно про перетворення генерального секретарства міжнаціональних справ на секретарство міжнародних справ було оголошено на VIII сесії УЦР 13 грудня 1917 р.

О. Шульгин залишився на посаді міністра закордонних справ і після перетворення Генерального секретаріату на Раду Народних Міністрів 11 січня 1918 р. 15 січня уряд пішов у відставку, а в кінці місяця (29 січня 1918 р.) Рада Міністрів доручила новому голові — В. Голубовичу, виконувати обов'язки міністра закордонних справ.

Після чергової реорганізації кабінету 24 березня 1918 р. на засіданні Ради Народних Міністрів (РНМ) був заслуханий його новий склад. Головою та міністром закордонних справ залишився В. Голубович. У виголошеному прем'єром плані роботи нової РНМ завданнями міністерства закордонних справ визначалося встановлення добросусідських відносин зі всіма країнами; сприяння визнанню України незалежною державою і укладання миру з Росією та Румунією¹⁸.

Таким чином, від початку створення Генерального секретаріату в червні 1917 р. генеральне секретарство міжнаціональних справ очолив С. Єфремов (УПСФ). В другому складі Секретаріату (15 липня 1917 р.) його замістив однопартієць О. Шульгин. Останній залишився на цій посаді і в наступному складі Генерального секретаріату (затверджений Малою Радою 21 серпня). Його товаришами було призначено: з польських справ — М. Міцкевича, єврейських — М. Зільберфарба, а з середини вересня російських справ — Д. Одинця. Після жовтневого перевороту в Петрограді VII сесією УЦР був затверджений доповнений іншими секретарствами склад Генерального секретаріату. В ньому товаришами секретаря національних справ були призначені: з 28 листопада В. Рудницький — польських справ, з 2 грудня І. Хургін — єврейських справ. В грудні 1917 р. товаришами секретаря були: великоруських справ — Д. Одинець, єврейських справ — М. Зільберфарб, польських справ — М. Міцкевич.

У першому складі Ради Народних Міністрів пост голови міністерства міжнародних справ так само посідав О. Шульгин. На IX сесії УЦР 18 січня 1918 р. був оголошений неповний особовий склад кабінету В. Голубовича (УПСР). Кандидатури на посаду міністра міжнародних справ не було і його обов'язки виконував голова Ради Міністрів. У новому кабінеті, що діяв з 24 березня 1918 р. керуючим справами міністерства, а фактично міністром, був М. Любинський (УПСР). Таким чином, з червня 1917 р. до квітня 1918 р. посаду генерального секретаря міжнаціональних справ, згодом міністра закордонних справ, займали С. Єфремов, О. Шульгин, В. Голубович та М. Любинський.

Сергій Олександрович Єфремов був відомим українським громадсько-політичним діячем, юристом за фахом, членом УПСФ; займався історією літератури, активно співпрацював з багатьма українськими періодичними виданнями. На середину 1917 р. йому було 40 років.

Олександр Якович Шульгин отримав освіту на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету, де і залишився після закінчення для підготовки до професорської діяльності. Був членом УПСФ. До революції займався активною політичною і громадською діяльністю. В 1917 р. йому виповнилося 28 років.

Всеволод Олександрович Голубович за фахом інженер, працював на Південній залізниці, у 1916 – серпні 1917 рр. був начальником водних, шосейних та ґрунтових шляхів Румунського фронту. Входив до УПСР. До січня 1918 р. в Генеральному секретаріаті працював на посадах секретаря шляхів, а з кінця жовтня – секретарем торгу і промисловості. В 1917 р. йому було 32 роки.

Микола Михайлович Любинський весною 1917 р. тільки здобував освіту – навчався на історико-філологічному факультеті Київського університету, член УПСР. Серед міністрів закордонних справ наймолодший – йому було 26 років.

Таким чином, міністерство очолювали дуже молоді за віком, як для державницької роботи, діячі. Найбільш відомими й авторитетними в українських політичних і громадських колах були С. Єфремов та О. Шульгин. Тільки троє з них мали вищу освіту, один взагалі був студентом. За винятком В. Голубовича, до революції ні в кого з них не було досвіду роботи в державних установах.

Однак, треба відзначити, що М. Любинський з весни 1917 р. активно працював в Малій Раді, входив до комісії по скликанню З'їзду поневолених народів Росії в Києві. На цьому з'їзді в вересні 1917 р. був обраний до Ради народів. 22 листопада 1917 р. Генеральний секретаріат призначив його українським комісаром Румунського фронту, де він звернувся до воюючих держав з пропозицією укласти загальний демократичний мир. Він також входив до складу делегації України на мирних переговорах в Брест-Литовську. Його підписом був скріплений Брестський мирний договір 17 січня 1918 р.¹⁹

В. Голубович був головою мирної делегації України в Брест-Литовську. Саме він передав представникам Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини ноту Генерального секретаріату про незалежність Української Народної Республіки у веденні міжнародних справ.

Отже, керівники відомства закордонних справ набували досвіду дипломатичної роботи в ході процесу становлення незалежної української держави, укладання міжнародних договорів та підписання угод між країнами.

Ще раз наголосимо, що створене як секретарство міжнаціональних справ для вирішення питань взаємин з організаціями національних меншин, що проживали на території України, воно з проголошенням Української Народної Республіки та виходом України на міжнародну арену наприкінці 1917 р. перетворилося на міністерство закордонних справ, змінюючи відповідно не тільки назву, а й завдання та функції. Так само протягом його діяльності з червня 1917 р. по квітень 1918 р. змінювалася його внутрішня структура та формувалися штати.

Після прийняття «Інструкції» Тимчасового уряду* було вироблено «Положення про генеральне секретарство з національних справ». Очевидно, цей документ є більш докладною переробкою наказу генерального секретарства з міжнаціональних справ товаришам секретаря від 27 липня 1917 р. До його головних пунктів був доданий цілий ряд положень, що більш детально окреслювали головні завдання, структуру та порядок роботи секретарства. Недатованим документом визначалося, що вказане секретарство створене з метою представництва «національних інтересів та охорони прав українського народу»²⁰, а також інших народів, що мешкали в Україні та для узгодження національних інтересів населення України. До компетенції секретарства мали належати: розробка відповідних законопроектів та втілення їх в

---

*«Тимчасова інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового уряду на Україні» була підготовлена Тимчасовим урядом. Документ визнав ГС органом петроградського уряду у справах місцевого управління Україною; розповсюджував його компетенцію на п'ять губерній; зберігав за Тимчасовим урядом право в окремих випадках звертатися до місцевих органів управління минаючи ГС.

життя; проведення заходів спільно з місцевими урядовими інституціями для підтримки належних взаємин між національностями; розробка та публікація матеріалів щодо вирішення національного питання в Україні. Згідно цитованого «Положення» генеральне секретарство мало складатися з генерального секретаря та трьох його товаришів — з великоруських, єврейських та польських справ, а також загальної канцелярії. Остання поділялася на два відділи: інформаційний та загальних справ. Кожний товариш секретаря мав власну канцелярію. Передбачалася діяльність спеціальної наради та ради при секретарстві, а також трьох національних рад при товаришах секретаря. Останні брали участь в засіданнях Генерального секретаріату з дорадчим голосом. Вирішальним голосом вони наділялися у вирішенні питань, що входили до сфери їх компетенції. Окремим пунктом обумовлювалося, що всі розпорядження Генерального секретаріату та його органів, що торкалися внутрішнього життя та прав національних меншин видаватимуться тільки після візування їх відповідними товаришами генерального секретаря з національних справ. Важливим, на наш погляд, було й включення пункту, яким передбачалося, що мовою внутрішнього вжитку повинна бути мова конкретної національної меншини.

Нарада при генеральному секретарстві створювалася з метою вирішення спірних питань та справ неукраїнських національностей. До неї входили генеральний секретар та три його товариші. У випадку, коли питання неможливо було вирішити всередині секретарства, воно виносилося на розгляд Генерального секретаріату. Національна рада при секретарі з міжнаціональних справ обговорювала найбільш важливі заходи секретарства за участю представників відповідних національностей з Малої Ради та від політичних партій і груп.

Для здійснення загального керівництва на місцях вводилися посади місцевих комісарів з національних справ, а також відповідно повітові та місцеві комітети для узгодження своєї діяльності та обговорення питань місцевого життя²¹.

Наказом генерального секретаря з міжнаціональних справ від 27 липня 1917 р. більш конкретно окреслювалося коло обов'язків товаришів секретаря, головним завданням яких був захист прав

національних меншин в Україні та охорона вільного розвитку їх внутрішнього національного життя. Йшлося про забезпечення захисту від обмеження у громадянських та політичних правах; створення відповідних умов діяльності національних організацій та організація нових для потреб національного життя. Передбачалося також щотижневне звітування про роботу товаришів перед генеральним секретарем.

Роботу товаришів генерального секретаря можна дослідити на прикладі праці товариша секретаря з польських справ, про яку збереглися деякі відомості. Так, на останнього було покладено такі обов'язки: захист інтересів польської людності в Україні; допомога в організації національних громад та керівництво в справі освіти поляків. Восени 1917 р. при товариші секретаря діяли відділи освіти, економічних справ, загальний відділ та канцелярія.

Протягом осені, згідно звіту товариша секретаря, освітній відділ займався збиранням статистичних даних про учнів та складав відповідні анкети, аналізуючи їх для організації шкільної освіти поляків. Була створена рада по освіті для залучення до цієї справи фахівців. Радою була заснована польська учительська семінарія для підготовки вчителів для польських початкових шкіл. Економічний відділ збирав дані про економічні потреби польської людності. Ця справа, за відомостями товариша секретаря, була дуже складною. Загальний відділ вирішував біжучі питання, урядові розпорядження та розробляв проект закону про вживання мов національних меншостей. Сама робота польського «відділу» секретаріату ще була в стадії організації, але все більше поляків зверталося до нього по допомогу в своїх справах²².

2 жовтня 1917 р. в засіданні Генерального секретаріату було визначено необхідність якнайшвидшого складання всіма секретарствами проектів своїх інструкцій, штатів та обрахунків. Справа рухалася мляво, бо через місяць, 3 листопада, знов піднімалося питання про надання секретарствами відомостей про власні штати. А 20 листопада лист від канцелярії ГС з нагадуванням про цю справу одержали всі секретарства.

З поодиноких документів про внутрішню організацію секретарства, що були виявлені автором, найбільш ранній датований 15 грудня 1917 р. На той час секретарство мало наступну струк-

туру: канцелярія, яка складалася з відділів загального, міжфедеративного, консульського, внутрішнього та літературного²³.

З наказів про призначення по секретарству кінця грудня випливає, що діяв також департамент у справах біженців, бухгалтерсько-господарчий відділ та політична секція. Згідно ж штату міністерства закордонних справ на 1918 р. склад його мав бути наступним: міністр, товариш міністра, два віце-директора, директора департаменту та політичної секції; 12 осіб урядовців для особливих доручень. Департамент мав складатися з 30 співробітників, а канцелярія — з 40. Таким чином, в штаті міністерства передбачалося 88 працівників²⁴. Однак, згідно списку службовців міністерства в березні 1918 р. в його штаті працювало, за винятком міністра, 40 осіб²⁵.

З документа від 6 січня 1918 р. можна зробити висновок, що на початок року секретарство зберігало структуру з п'яти відділів, але замість консульського називається відділ «чужоземних справ»²⁶. В листі до канцелярії УЦР від 8 січня 1918 р. є уточнення, що відділ загальних справ поділявся на канцелярію, господарчу частину та бухгалтерію²⁷. Розташовувався секретаріат на вулиці Терещенківський, 9.

Згідно проекту організації секретарства (документ не датований, але можна припустити, що підготовлений він був не раніше березня 1918 р.) передбачався поділ міністерства на департамент та політичну секцію. Департамент складався з п'яти відділів: загального, який мав займатися призначенням і звільненням урядовців міністерства, посольств, консульств та справами, що не торкалися інших відділів (в складі 17 співробітників); бухгалтерсько-господарського відділу, який відав всіма фінансовими справами, господарством та майном міністерства (19 осіб); консульського, до кола компетенції якого входила охорона інтересів українських громадян за кордоном та іноземних громадян в Україні (21 особа); юридичного, що мав готувати законопроекти (12 осіб); та архівно-літературного, до відання якого входило зберігання архіву, бібліотеки та видань міністерства (13 осіб). Джерелами інформації для архівно-літературного підрозділу була іноземна преса, повідомлення іноземних українських представництв, російських і європейських радіостанцій.

Політична секція, відповідно, займалася всіма політичними зносинами з іноземними державами, підготовкою договорів, створенням місій та представляла міністерство в інших державних установах (18 співробітників)²⁸. Всього, згідно штатного розкладу міністерства на 1918 р., в ньому мало працювати 166 співробітників, в тому числі: народний міністр, товариш народно-го міністра, директор департаменту, три віце-директора, десять старших і молодших радників, двадцять урядовців для особливих доручень, тридцять дипломатичних кур'єрів і співробітники шістьох відділів. Документами засвідчується, що на початок квітня 1918 р. міністерство вже було структуроване саме за цією схемою, а в листі міністерства від 1 квітня 1918 р. знаходимо дані, що в ньому передбачалася ще одна посада — управляючого міністерством²⁹.

Трохи пізніше міністерством закордонних справ був розроблений проект ще одного підрозділу — департаменту преси. Згідно проекту до його компетенції входили питання інформування міністерства та преси України про ставлення іноземних країн до УНР, надання інформації національним дипломатичним представництвам для оприлюднення за кордоном та видання літературних й інформаційних матеріалів іноземними мовами. Департамент складався з трьох відділів. В ньому також планувалася робота референтів іноземної та української преси. Однак, цей проект так і не було реалізовано³⁰.

Окремо, для вирішення питань зовнішньої економічної політики був підготовлений проект створення економічної наради при секретарстві міжнародних справ. Очевидно, документ можна датувати кінцем грудня 1917 р., виходячи з того факту, що міністерство в ньому називається генеральним секретарством, але вже не з міжнаціональних справ, а міжнародних. До економічної наради мали увійти по два представника від кожного діючого секретарства, а також від Товариства праці, Українського наукового товариства, Українського університету та Українського товариства економістів. Для вирішення конкретних питань передбачалося створення спеціальних комісій й одразу наголошувалося на необхідності заснування вже перших чотирьох: комісії по складанню торгових договорів, комісії по обліку

місцевих цінностей, фінансової комісії та комісії по розвитку виробничих сил України³¹.

На кінець квітня 1918 р. керівництво міністерства було наступним: міністр — В. Голубович; управляючий — М. Любинський, директор департаменту — К. Лоський; завідувачі відділами: загального — В. Дьяконенко, консульського — О. Суховерський, політичного — Н. Суворовцева, юридичного — В. Оренчук, архівно-літературного — Ф. Слюсаренко, бухгалтерсько-господарського — П. Рубко.

Однак, до кінця існування Української Центральної Ради та її виконавчого органу Ради Народних Міністрів, у міністерстві закордонних справ процес внутрішньої організації та набору повного штату співробітників завершений не був. 19 квітня кабінету міністрів був поданий проект організації міністерства закордонних справ та його штати. Але його не затвердили — питання було відкладене до подання штатного розкладу всіма міністерствами кабінету.

Наприкінці 1917 р. секретарство займалося виданням щомісячника французькою мовою для ознайомлення європейських держав з українськими справами. Часопис мав публікувати як огляди української преси, так й статті інформаційного і політичного характеру. Для цього в секретарстві був створений літературний відділ з штатом перекладачів та переписчиків. Планувалося залучити до цієї справи відомих українських діячів, письменників для написання статей та інформацій³².

Для інформаційного забезпечення зовнішньої політики України 27 грудня уряд відрядив за кордон співробітника міністерства Ю. Гасенка із завданням провести підготовчу роботу по складанню закордонного представництва УНР. У звіті Ю. Гасенка від 23 березня 1918 р. українському урядові повідомлялося, що останнім в Швейцарії був створений «Закордонний Заклад» УНР, який у слушний час можна було б реформувати в три окремі інституції — дипломатичну, консульську та інформаційну. Співробітниками «Закордонного Закладу» було проведено великий обсяг роботи по ознайомленню місцевої людності в закордонній пресі з подіями в Україні та зібранню важливих відомостей для майбутньої роботи національних дипломатичних місій в Західній Європі³³.

Поступово складалася консульська служба Української держави. 27 грудня 1917 р. Генеральний секретаріат заслухав проєкт організації українських консульств за межами УНР. Було вирішено внести до проєкту пункт про надання консульствам економічних функцій³⁴.

Тоді ж був підготовлений й законопроєкт «про установи для охорони інтересів українських підданих за межами УНР». З цією метою за кордоном встановлювалися посади спеціальних консульських агентів УНР. На ці посади кандидатури мали призначатися міністром по узгодженню з місцевими українськими організаціями. До прав і обов'язків консульських агентів належала: видача посвідчень громадянам УНР для повернення в Україну; видача паспортів для від'їзду до інших держав; зносини з місцевою владою для захисту інтересів українців; видача при необхідності грошової допомоги; прийом заяв про бажання отримати українське громадянство; виконання доручень міністерства закордонних справ³⁵.

Одночасно був представлений законопроєкт про виїзд за кордон громадян України (21 грудня 1917 р.). Його поява була пов'язана з намаганням керівництва міністерства і, зокрема, його голови О. Шульгина, скасувати низку обмежень при видачі закордонних паспортів, яка існувала в Росії. На думку авторів проєкту закону, паспорт потрібен був громадянам лише як посвідчення особи на випадок будь-яких непорозумінь в іноземній державі, а обмежень у виїзді громадян за кордон у вільній країні бути не могло. Тому передбачалося скасування вищезазначених обмежень та заміна закордонних паспортів посвідченнями особи для виїзду за кордон. Останні мали видаватися волосними, міськими управами або відділеннями міліції українською мовою з перекладом французькою чи іншою мовою за бажанням особи, яка отримувала посвідчення³⁶.

На початку 1918 р. певний час для закордонного вжитку використовувалися старі російські паспорти, на які ставилися печатки з тризубом із зазначенням місцеперебування українського консульства. Тільки влітку 1918 р. з'явилися українські паспорти українською, французькою та німецькою мовами³⁷.

Міністерством закордонних справ був також розроблений спеціальний законопроєкт про посольства і місії УНР (1918 р.).

Згідно документа посольства і місії УНР утворювалися за поданням міністра закордонних справ. Голови вказаних представництв поділялися на чотири категорії: 1) послы або амбасадори; 2) посланники, повноважні міністри; 3) міністри-резиденти; 4) повірені в справах. Останні призначалися Радою Народних Міністрів за рекомендацією міністерства. Згідно законопроекту, голови та всі співробітники посольств і місій не мали права обіймати жодної іншої посади, входити до правління будь-яких товариств та володіти нерухомим майном у країні перебування. Головними завданнями посольств було ведення політичних зносин з іноземними урядами, забезпечення інтересів УНР, охорона прав українських громадян та допомога іноземним громадянам в їх справах на території України. В тих країнах, де не було українських консульств, посольства і місії мали виконувати обов'язки останніх — підготовка документації, видача віз і паспортів. Документи, завірені посольствами і місіями УНР, мали законну силу³⁸.

Навесні 1918 р. були розроблені штати посольств та консульств УНР. Вони поділялися на три розряди. Посольство 1-го розряду складалося з 9 осіб: посол, два радники, два старших секретаря, молодший секретар, військовий агент та два драгомани. Посольство 2-го розряду складалося з міністра-резидента, двох радників, секретаря, військового агента та двох драгоманів (всього 7 осіб). І останній, 3-ій розряд, мав працювати у складі трьох співробітників: повіреного в справах, секретаря та драгомана³⁹.

Передбачалася також робота консульств і віце-консульств, до штатів яких входили посади консула та віце-консула відповідно, а також секретаря та канцелярія⁴⁰.

На середину квітня 1918 р. посольства УНР працювали при німецькому уряді в Берліні — посол О. Севрюк; в Оттоманській державі — посол М. Левицький (призначений РНМ 27 березня); в Румунії — посол М. Галаган (призначений 5 квітня)⁴¹. Тимчасовим дипломатичним представником до Австро-Угорщини в Відень було направлено А. Яковліва. Призначення відбулося 16 квітня з дорученням йому справи обміну ратифікаційними грамотами. Трохи раніше, 6 квітня, полковника Л. Суботича було призначено військовим аташе при Румунському уряді.

Колишнє консульство при Тимчасовому уряді в Петрограді було скасоване Генеральним секретаріатом в середині грудня 1917 р. Його функції охорони інтересів та майна громадян УНР перейшли до Українського військово-революційного штабу в Петрограді⁴².

15 квітня РНМ призначила Д. Дорошенка та М. Полозова членами дипломатичної делегації українського уряду до нейтральних держав. 19 квітня через відмову М. Полозова членом делегації призначили М. Шрага.

До травня 1918 р. консульські служби України активно діяли в Берліні, Відні, Стамбулі, Бухаресті і в Грузії (з поширенням повноважень на Вірменію та Азербайджан)⁴³.

На початку 1918 р. міністерство закордонних справ одержало повідомлення, що в Терсько-Дагестанському краї Рада Владикавказької української громади, головою якої був С. Левицький, прийняла на себе обов'язки краєвої національної ради та обрала тимчасового консула до терсько-дагестанського уряду з метою захисту прав та інтересів громадян України. Владикавказька українська рада прохала міністерство затвердити консулом І. Даниленка, що й було зроблено того ж місяця⁴⁴.

Працювали при міністерстві закордонних справ спеціальні консульські курси. На їх організацію Українському товариству економістів було асигновано 8 квітня 24 тисячі карбованців.

Треба сказати, що в досліджуваний період у Києві працювали представництва іноземних держав. Так, восени 1917 р. в Києві діяли іноземні консульства Англії — консул Дуглас Дженіксон, Греції — П. Грипарі, Данії — Г. Гуревич, Італії — К. Фішман, Франції — Д. Балаховський, Швейцарії — Г. Енн, Іспанії і Португалії — С. Васіліаді, Персії — І. Вітенберг, Норвегії — В. Мозерт та Бельгії — Я. Гререр.

15 жовтня 1917 р. в приміщенні іспанського консульства по вулиці Інститутській, 16 на запрошення іспанського консула С. Васіліаді зібралися всі іноземні консули м. Києва. Метою зібрання було їх об'єднання у консульський корпус як постійно діючий орган, за прикладом інших великих центрів, де зосереджувалася велика кількість дипломатичних агентів, для спільних виступів загального характеру. Старійшиною (головою) консульського

корпусу був призначений найстарший консул — консул грецького консульства П. Грипарі, який працював до того на своїй посаді в Києві 25 років. Його заступниками стали бельгійський консул Я. Гретер та італійський К. Фішман. Старійшина мав періодично збирати консулів для обміну позиціями, думками з різних біжучих питань, що торкалися всього дипломатичного корпусу.

Зазначимо, що іноземні консульства працювали в Україні як представники своїх країн в Російській імперії. І відповідно до перебігу політичних подій в країні в цілому та в Україні зокрема, почали звертатися до українського уряду поступово. Так, у середині жовтня П. Грипарі звернувся до начальника Київського військового округу та губернського комісара у справі охорони іноземних консульств у Києві у зв'язку із складною ситуацією в місті. Він доводив до відома місцевої влади, що майно та приміщення консульств не підлягають конфіскації, а майно іноземних підданих (магазини, промислові підприємства, фабрики, будівлі и т.п.) в момент виникнення безпорядків мають бути належним чином захищені⁴⁵.

На звернення відповіло генеральне секретарство міжнародних справ, сповістивши, що помешкання іноземних підданих не підлягають військовій реквізиції⁴⁶. З запитанням про охорону майна іноземних підданих до міністерства звернулися також перський консул І. Вітенберг та секретар французького консульства Мулен. В юридичному відділі міністерства, розглянувши запит, дійшли висновку, що в міжнародному праві норм, які б надавали іноземним особам більше прав ніж місцевим громадянам, нема. Тому вимоги ці виходили за межі формального або загального міжнародного права. Тому для українського уряду, з цієї точки зору, виконання вимог було не обов'язковим. Але з точки зору політичної, піти назустріч вимогам консульського корпусу було цілком можливим. У зв'язку з цим були зроблені певні кроки — надіслані листи міністру внутрішніх справ і начальнику реквізиційної комісії в Києві з проханням по можливості поступливого відношення при реквізиціях до майна підданих союзних держав. Висловлювалась також пропозиція залучення до реквізаційних комісій відповідальних консулів з правом вирішального голосу⁴⁷.

А вже 2 грудня 1917 р. старійшина П. Грипарі безпосередньо звернувся до Генерального секретаріату з протестом проти самочинних дій стосовно іноземців — власників хлібопекарень з боку продовольчої управи. У цьому зв'язку представником консульського корпусу робився запит, чи Українська Республіка має намір додержуватися конвенцій, що були укладені Росією з іноземними державами, якими передбачався захист інтересів іноземних підданих в Росії та які заходи мав на меті вжити Генеральний секретаріат. До отримання відповіді консульським корпусом було вирішено відізвати свого представника іспанського консула С.Васіліади з продовольчої управи⁴⁸.

В січні 1918 р. в Києві працювали всі іноземні консульства, які діяли восени 1917 р. Французьким консулом на цей момент був Л. Арке. До них додалося ще сербське консульство. Ще на початку грудня 1917 р. комітет сербської колонії в Україні уповноважив свого голову П. Поповича захищати інтереси та майно сербських підданих в УНР, про що й сповістив Генеральний секретаріат. Уповноваженим китайського посольства був Теу Шау Ян; представником білорусів при РНМ — П. Алексюк, Румунського королівського уряду — Коанда⁴⁹.

УЦР також отримала лист від таємного камергера Ватиканського двору Діонісія Баняковського з пропозицією встановити дипломатичні взаємини з Ватиканом⁵⁰.

Після підписання Мирного договору в Брест-Литовську, виконуючим обов'язки посланника германського уряду при Українській Народній Республіці був призначений дійсний тайний радник Фрайгер Мумм фон Шварценштайн. Його документи були підписані в Берліні 9 березня 1918 р. Представником австро-угорського уряду при УНР 11 квітня 1918 р. став Вальтер фон Гервальт, який до того часу був генеральним консулом в Гамбурзі.

Румунський представник при РНМ Коанда, якого по від'їзді на батьківщину на початку березня 1918 р. заступив полковник К. Піетрар, займався постачанням з України продовольства для румунської армії⁵¹.

У кінці лютого — на початку березня 1918 р. на вимогу німецького військового командування Київ залишили американський,

англійський, французький консули. Захист інтересів підданих цих держав взяв на себе іспанський консул С. Васіладі, про що було сповіщено міністерство закордонних справ 10 березня⁵².

Таким чином, коротко висвітливши головні засади створення та організації діяльності одного з міністерств уряду УНР, можна сказати, що протягом десяти місяців 1917 р. — 1918 р. йшов процес складання міністерства закордонних справ, спочатку як секретарства міжнаціональних справ, згодом як закордонного відомства українського уряду. Відбувалося визначення його завдань, цілей і функцій та відповідно йшов процес організації внутрішньої роботи, структурне оформлення, складання штату співробітників. Поступово складалася й мережа закордонних представництв Української Народної Республіки — посольств, консульств, місій. Підґрунтям цих процесів ставала відповідна законодавча база, яка була однією з ланок роботи міністерства закордонних справ.